

Keisz Ágoston gyakorlóiskolai vezetőtanár (ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium), doktorjelölt. *Hagyományok keresztútján. Ungvárnémeti Tóth László ógörög-magyar költészete* címmel elkészült doktori értekezését 2024-ben védi meg az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájában.

A rendiség mítosza

Ungvárnémeti Tóth László

Ἡρωες τῶν Οὐγγάρων / Magyar hősök című
Pindaros-imitációja

Keisz Ágoston

Különleges könyvet vehettek kézbe Pest-Buda olvasói 1818 júliusában. A Trattner János Tamás kiadásában megjelent kötet ódákat, epigrammákat, idilleket és episztolákat tartalmazott ógörög és magyar nyelven. A kiadvány első pillantásra a modern kor Budé- vagy Loeb-sorozataihoz hasonlított, hiszen a görög verseket a páros, magyar megfelelőjüket a szemben lévő páratlan oldalon hozta. A kötet különlegessége abban állt, hogy valamennyi ógörög és magyar szöveg egyetlen szerző, Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) jelentős részben kortárs személyekről és jelenségekről szóló műve volt. A később Weöres Sándor *Psychéjéből* is ismertté vált fiatal orvostanhallgató több mint négy évnyi munkája eredményét¹ tette közzé *Görög versei. Magyar tolmácsolattal* címmel megjelent kétnyelvű verseskötetében,² amely kortárs ógörög szövegeivel az 1810-es években is egzotikus dolognak számított. A görög és magyar versekhez előszót, gazdag jegyzetanyagot, a kötet végén pedig egy görög szöszedetet is csatolt, amelyben eredeti görög auctorok locusaival támasztotta alá ógörög szövélyasztásait.

A kötet legizgalmasabb szövegei az első ciklus ódái élén álló Pindaros-imitációk.³ Noha Ungvárnémeti Tóth csak a kötet megírásának utolsó fázisában ismerkedett meg Pindaros költészetével, a szerző számára ezek a szövegek voltak a legkedvesebbek: „Leg kedvesebbek azokban [a görög versek között] nekem is általában az odák, – különösen a’ Pindariak, – [...] ’s kár, hogy nem előbb kezdék hozzájuk: alkalmasint az egész könyv azon a’ hangon szólna.”⁴ Pindaros különösen fontos volt a költő számára, hiszen a thébai kardalköltőről a kétnyelvű kötet megjelenésével szinte egyszerre, 1818 júniusában külön tanulmányt publikált,⁵ amelyben a görög irodalom mintaadó jelentőségén túl rávilágított Pindaros különleges szerepére, néhány költői eszközére; különösen metrikai jellemzőivel foglalkozott sokat. Tóth büszke volt arra, hogy Pindaros metrumhú imitálásával egy olyan szerzőt mutat be közönségének, aki a magyarországi irodalmi köztudatban korábban alig volt jelen.

Ungvárnémeti Tóth négy Pindaros-ódája nem egyformán pontosan imitálja a thébai költő szövegeit. Az I. óda a Kazinczy-féle gráciaköltészet sajátosságait mutatja be, a II. óda pedig horatiusi hatásokat is mutatva, erősen elitista jelleggel a hazának szentelt költészet jelentőségét állítja a középpontba. Mivel az *epinikion*októl eltérően e két óda nem konkrét személyeket dicsőít, a szövegek mítoszai is a Pindarosnál megszokottól eltérően kapcsolódnak a fő témához. A szövegek tagolása, nyelvhasználata is kevésbé tükrözi Pindaros költészetének ismeretét, így az *epinikion*ok világa inkább csak afféle távoli

1. kép. Habsburg–Estei Ferdinánd Károly József főherceg (1781–1850), Magyarország katonai kormányzója (1816–1832). Josef Kriehuber litográfiája, 1841 (forrás: Wikimedia)

A görög változat magyar fordítása

(1. mondat: 1–13. sor) Máig fénylik a harcban nem fáradó hunok / magyarok szépgyőzelmű dicsősége: bolygókhöz hasonló a hét vezér erényeinek szent fénye, a többiek közül nagyon kiemelkedik Árpád, mint a nap; Attila királynak fényes hírneve virágzik köztünk, utódai között, akik az ő erős levelű hajtásának valljuk büszkén magunkat, és tiszteljük a várost / hazát és a haza isteneit.

(2. mondat: 13–20. sor) Üdvözlünk beneteket, boldog férfiak, akik mindahányan belekóstoltatok az istenek ambrosiájába az Olymposon bíbor ujjaitokkal, akik egykor félelmetes korbács voltatok az ellenségnek, az erényekben / erőben pedig a legnagyobbak kiválóság vagytok kedves utódai(to)knak, az istenek örömeiként.

(3. mondat: 20–29. sor) Az egész föld ismerte karjaitok erejét, szenvedélyetek haragját félték a ti ellenségeitek, mindazok, akik csak kenyeret ettek vagy a földek gyümölcsseit; nem volt ugyanis határa a ti küzdelmeiteknek; a vasbotot mint hatalmas erőtök bizonyosságát lengettétek, ragyogó férfiak.

(4. mondat: 29–41. sor) Arés leánya megbízott fényes nemzetségében, azzal kérkedve, hogy a földkerekség egyedüli ura, sokban valóban kiemelkedő, mindennel gögös; de amint értesült a magyarok félelmetes tetteiről és derék nemzetségéről, úgy reszketett, mint az őzborjú az oroszlán fogainak tátongásától, és térden esengve ment a félelmetes nemzetség királya elé jóindulattal / barátságért; hála néktek, halhatatlanok, a mi atyáink hírneve romolhatatlan.

(5. mondat: 41–43. sor) Mindezeket pedig, ó istennő, énekek fuvallatain meséld örökké nekem.

(6. mondat: 43–47. sor) Kedves az utódoknak az atyai dicsőség emléke, amely az erényre sarkalló éles ösztökéjükké lett.

(7. mondat: 47–55. sor) Ám gonosz dolog volna, ha a bölcs férfi hallgatással a most erejük teljében lévő hősokeket a föld alá rejtene. Korunk ugyanolyan nagy hadvezéreinek is dalokból fogunk koszorút kötni, mindazoknak, akik képesek kezükkel és erős lelkükkel gátolni az ellenség gögjét, és a hazáért fáradoznak.

(8. mondat: 55–62. sor) Nem marad / ne maradjon rejtve sehoggy sem a Várhódító fegyvere a múzsa előtt, a Jótanácsú és a Tűzerejű tetteit honi nyelvű dalokban a nép már meséli; a Sokgyőzelmű már igen híres, a legjobb lovasvezér, minden hadak bátor pásztora, aki nem született, hanem gondolkodásában / lelkében magyar.

inspirációként áll a minden bizonnyal a másik kettőnél korábban született I. és II. óda mögött.

A III. és a IV. óda Pindaros költészetének elmélyültebb ismeretéről tanúskodik. A legutoljára keletkezett III. óda⁶ egyértelműen alkalmi jellegű, hiszen József nádor feleségének, Hermina főhercegnőnek 1817 szeptemberében bekövetkezett váratlan halála ihlette. A III. óda egyetlen személyhez kapcsolódó, az elhunyt erényeit dicsőítő vershelyzete jóval közelebb áll a sportolókat dicsőítő pindarosi mintához, így a szöveg gnómákkal és költői kérdésekkel tagolt arányos szerkezete, a főhercegnő váratlan halálát az asszonyi sors általános leírásához kapcsoló megközelítése az I. és a II. ódához képest jóval határozottabban mutatja a pindarosi stílusjegyeket, amelyeket Pindaros-ódákból vett szófordulatok gyakori használata tesz még könnyebben azonosíthatóvá. A III. óda mítosztöredékei, köztük Niobé, illetve Kreusa történetének az asszonyi sors forgandósága kapcsán megidézett elemei is a Pindaros-ódákból ismert módon illeszkednek az óda fő témájához, szerkezetéhez. Az antik forma fölhasználásával Ungvárnémeti Tóth a rendi költészetből ismert epicedium új változatát alkotta meg, amely ugyanakkor hangnemében, mondandójában szépen belesimult a Hermina halála utáni gyászversek sorába.

A görögül Ἡρώες τῶν Οὐγγάρων, magyarul *Magyar hősök* címmel megjelent IV. ódához írt jegyzetében Ungvárnémeti Tóth azt írja, hogy „ezen Óda magának a’ Költőnek mind görögül, mind magyarul a legkedvesebb darabja”.⁷ Nem adja indokát annak, miért szereti annyira ezt a szöveget, mai olvasóként azonban úgy vélem, hogy ez a verse az egész kötet legsikerültebb imitációja. Ez a szöveg ugyanis szemléletében, nyelvi megformáltságában és költői eszközeiben magyarul és ógörögül is hatásosan idézi meg Pindaros *epinikion*jait, miközben nagyon határozottan saját koráról és saját korához szól. Radnóti Miklós eclogáihoz hasonlóan úgy használja fel az ókori szöveg műfaji jellemzőit, hogy nem múzeumi darabot, afféle utánzatot alkot, hanem nagyon is saját korának szemléletét, kérdéseit, témáit szólaltatja meg, még ha ez a megközelítés Tóthnál erősebben kötődik is saját kora elítjének szemléletmódjához, mint Radnóti eclogái esetében.

A *Magyar hősök* ódában a napóleoni háborúból sikeresen hazatérő katonai vezetők dicsőítése közeli párhuzamot kínált a messze földön versenygyőzelmet arató, majd közösségükbe hazatérő sportolókat ünneplő pindarosi óda alaphelyzetének utánzásához, amit aztán a költő további, a pindarosi és a homérosi epikus költészetre jellemző tartalmi, szerkezeti, metrikai és nyelvi elemmel erősített. A magyar katonák hősiességét a magyar múltból merített mitikus történetekhez vezeti vissza, így teremtve az ókori kardalokhoz hasonló kapcsolatot a közösség múltbeli és jelenbeli sikerei között. A IV. ódában Ungvárnémeti Tóth nagy harmóniában tudta fölhasználni az antik forma különböző elemeit saját kora egyik jellegzetes témájának, helyzetének megénekléséhez.

Vershelyzet és aktualitás: alkalmi költészet?

Pindarosról szóló tanulmányából világosan látható, hogy Ungvárnémeti Tóth pontosan tisztában volt a thébai költő műveinek személyeket dicsőítő, alkalmi jellegével. Barthélemy abbé⁸ idézve így ír: „A’ dicsőretnek ajándéka, így szól az ifjú Anacharsis Irója, mellyel Pindar az ő Isteninek, ’s Hősinek örömmünnepeiken áldozott, egy a’ legnehezebb tárgyai közül a’ Költőségnek, mert annak mint mondvacsinált munkának a’ határozottat napra el kellett készülni”.⁹ Tóth III. ódája olyannyira aktuális volt, hogy a Hermina halálára írt szöveg a fiatal főhercegnő halála után tíz nappal már meg is jelent.¹⁰ A IV. óda esetében nem beszélhetünk ennyire pontosan azonosítható „határozottat napról”, ám a szöveg konkrét személyeket hadi sikereik miatt dicsőítő tartalma nagyon közel áll az alkalmi költészethez.¹¹

Tóth az ősök felsorakoztatása után, az óda legvégén a napóleoni háborúból hazatérő sikeres magyar tábornokok, Simonyi József (1770–1832), Gyulay Ignác (1763–1831) és Hertelendy Gábor (1742–1820) erényeinek lefestésével teremti meg a kortárs, az egész közösségre kiterjeszhető sikert elérő személyt dicsőítő pindarosi vershelyzetet. A három katona a napóleoni háborúk leghíresebb magyar hősei közé tartozott, legendás tetteiket sokan ismerhették, személyükről már kor-

társaik magyar nyelvű költeményekben emlékeztek meg, amire Tóth is utal a versben (58. sor). Szerepeltetésük így teljesen indokoltnak tűnik egy olyan ódában, amely a hajdani és kortárs magyar katonai dicsőséget állítja egymás mellé.

Elsőre meglepőnek tűnhet azonban, hogy az óda a magyar tábornokok magasztalása után a Habsburg-ház estei mellékágából származó Ferdinánd főherceg személyének dicsőítésébe torkollik. Ferdinánd (1781–1850) I. Ferenc magyar király és József nádor unokatestvére volt, aki fiatal kora ellenére jelentős szerepet játszott a napóleoni háborúban, hiszen 1805-ben lovassági tábornokként szolgált, majd 1816-tól Magyarország katonai kormányzója volt. Az óda 58–60. sorában Ferdinánd lovassági erényeit és hadvezéri szerepét emeli ki Ungvárnémeti Tóth, így az azonosításból kizárhatjuk a Habsburg-családban az 1810-es években aktív másik Ferdinándot (1769–1824), aki Ferenc király öccseként és József nádor bátyjaként nem jeleskedett lovaskatonaként a napóleoni háborúban. A görög szöveg homérosi csengésű Παμβίου ποιμῆν στρατοῖο („az egész had pásztora”¹²) kifejezése (61. sor) is egyértelműen a magyarországi katonai kormányzó pozíciójára utal.

Ferdinánd magyar hősök között betöltött kiemelt szerepe nem lett volna indokolt magyarországi katonai kormányzói szerepvállalása előtt, amelynek kezdete 1816 nyarán a pesti újságok által is tárgyalt fontos esemény volt. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* például 1816. június 15-én arról számolt be, hogy I. Ferenc király Ferdinánd főherceget „Magyar Országí Hadi Kormányozóvá” nevezte ki.¹³ A lap július 24-i számában a címlapon számoltak be az új katonai kormányzó aznap este várható érkezéséről, majd a július 27-i számban derülátó riportban tudósított az újság a régi kormányzó távozásáról és az új ünnepélyes bevonulásáról. Így summázta lap a tapasztalatokat a cikk végén: „Öltözte Magyar Generálisí volt, u m. veres nadrág, dolmány, és fehér mente; fekete M. söveg zöld tollával. — Az Ó fiatal tüze, bátor tekintete, ’s a’ sok néphez mutatott nyájas köszönetése már az egész két várost eránta kedves érzéssel ’s jó reménységgel eltöltötte.”¹⁴ A fontos tisztséget betöltő Ferdinánd főherceg tevékenységéről összesen hét alkalommal számolt be a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816 második felében, míg kinevezése előtt 1816-ban mindössze egyszer említi a nevét a lap. A tisztséget Ferdinánd főherceg 1831-ig töltötte be, utána Galíciában szolgált hasonló pozícióban.

A IV. óda végén Ferdinándra tett utalásból (Παμβίου ποιμῆν στρατοῖο) és a főherceg vers végi kiemelt helyzete alapján azt feltételezhetjük, hogy az óda a katonai kormányzói kinevezés, vagyis 1816 júniusa után keletkezhetett. Az *ante quem* megadására sajnos nincsen támpontunk, hiszen a kormányzó beiktatása (1816 júniusa) és a kétnyelvű kötet megjelenése (1818 nyara) között nem ismerünk olyan eseményt, amely a szöveggel összefüggésbe hozva pontosabban behatárolná a keletkezés időpontját. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a vers valamikor Ferdinánd főherceg katonai kormányzói tevékenységének első időszakában keletkezhetett, amikor személye újdonságának ereje nagyon erős volt még.¹⁵ Ez az időszak még közelebb volt a napóleoni háborúk lezárásához is, így az akkori hőstettek is élénkebben éltek még az emberek emlékezetében. Hertelendy Gábor például életkora miatt már 1809 óta nem vett részt aktívan katonai műveletekben, a köztudatban azonban még jelen volt: 1816. május 15-én a *Hazai és Külföldi Tudósítások*

részletesen beszámolt arról, hogy Gyöngyös főterén szózatot intézett ezredéhez és kitüntette legvitézebb katonáit.¹⁶

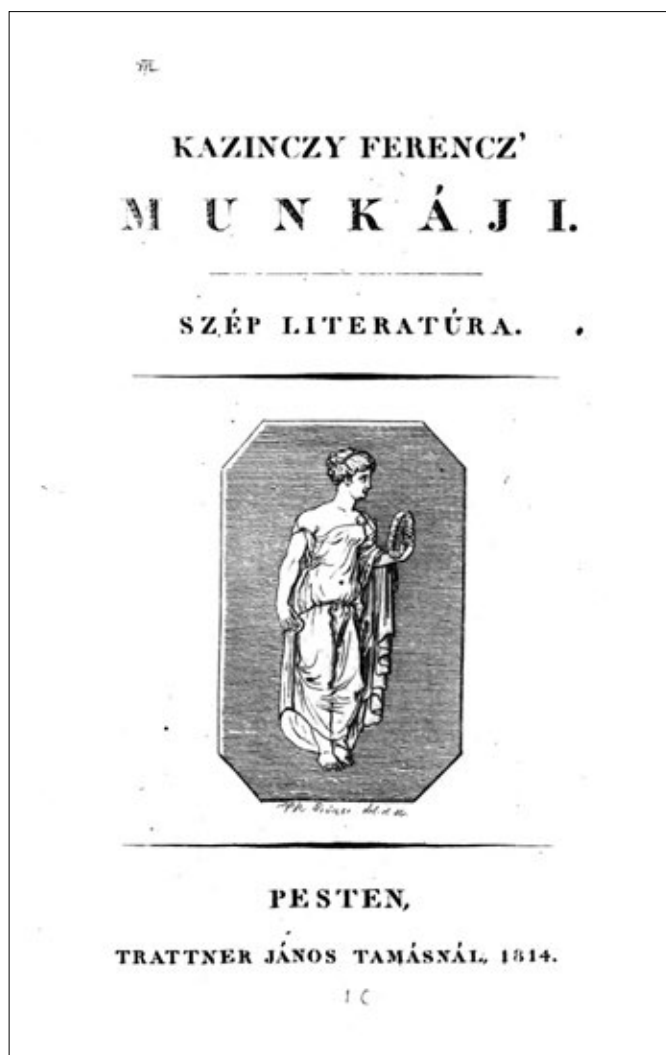
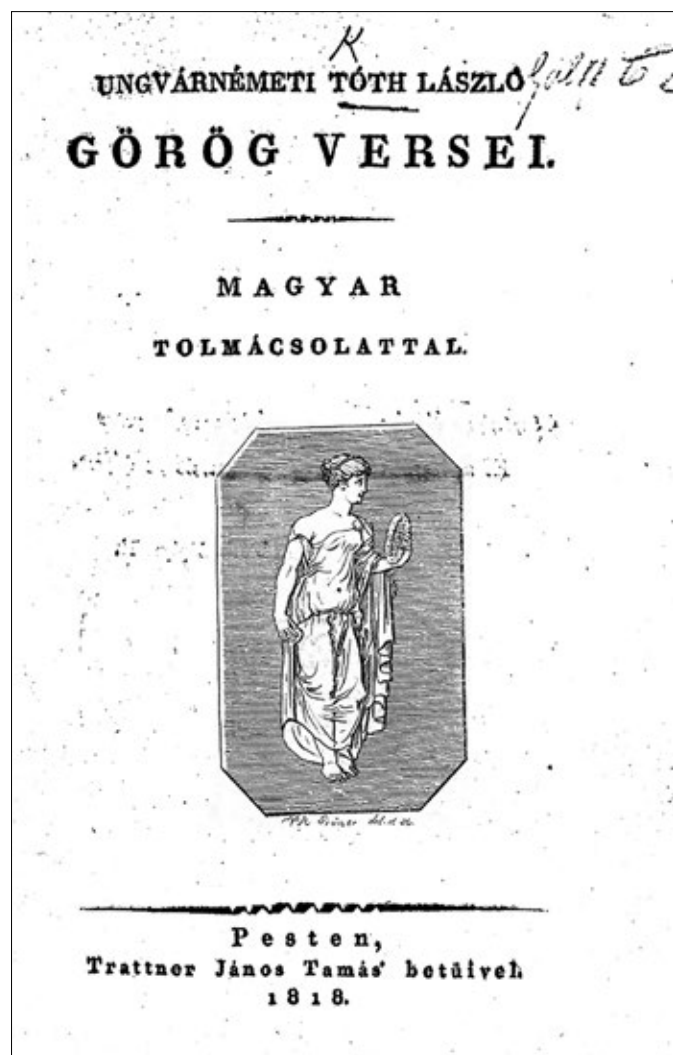
Ungvárnémeti Tóth Ferdinándra vonatkozó sorai tartalmukban kapcsolhatóak Ferdinánd nyilvános szerepléséhez is, amelyek során a főherceg-kormányzó többször kidomborította a magyarsághoz fűződő pozitív érzelmeit. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* többször is kiemeli, hogy Ferdinánd magyar generálisí egyenruhát viselt,¹⁷ és arról is többször lelkesen számolt be az újság, hogy a főherceg magyarul viszonzta a fogadására érkező küldöttség köszöntő szózatát.¹⁸ Egri látogatásakor az egri kanonok így köszöntötte Ferdinándot: „Greskovics Ignác Egri Kanonok, ’s Miskolczi Plébános Ur kijelentette a’ Nemes Vármegyének azon örömet, hogy a’ Királyi Háznak Fő Herczegét, a’ Magyar Nemzetnek, nyelvének, ’s öltözetének barátját, a’ Magyar Vitézek betsülőjét ’s bajnok társát tisztelheti.”¹⁹ Mindezek a gondolatok erősen összecsengenek Ungvárnémeti Tóth versének utolsó soraival, amely szerint Ferdinánd οὐ πεφωκῶς, ἀλλὰ γνῶμαν Οὐγγαρος („nem született, hanem gondolkodásában / lelkében magyar”, 62. sor).

Az ódát sajnos nem tudjuk közvetlenül Ferdinánd valamely nyilvános szerepléséhez kapcsolni, ám nem kizárható, hogy a szövegnek köze van a sajtó által is megírt valamelyik díszes fogadtatáshoz, vagy akár magához a kormányzói beiktatáshoz.²⁰ Mindez már csak azért is feltételezhető, mert egy magyar katonai erényeket taglaló versnek nem feltétlenül szükséges eleme az ország Habsburg-családból való katonai kormányzójának magasztalása – hacsak nem kötődik valamilyen általunk sajnos nem ismert alkalomhoz a szöveg. A napóleoni háborúban sikeres magyar tábornokok és a katonai kormányzó Ferdinánd dicsőítése, magyarsághoz kapcsolása azonban még akkor is az alkalmi költészet aktualitásához közelíti ezt a szöveget, ha nem tudjuk meghatározni a konkrét szituációt, amikor esetleg ez a vers – leginkább magyar változata – elhangozhatott.

Insurrekciós költészet és hagyományos rendi szemlélet

Pindaros győzelmi ódái ezer szállal kapcsolódnak a görög versenyjátékok világához. A szövegeiben megszólaló világszemlélet és mitológia egy szélesebb hagyomány, nagyobb közösség szülötte, amelyből Pindaros költői ereje formált eredeti művészetet. Ungvárnémeti Tóth IV. ódájának alapgondolata sem önálló lelemény, hiszen mind témájában, mind jellegzetes toposzaiban erősen kötődik a magyar nemesség rendi önszemléletéhez, a rendi költészet 18-19. század fordulóján fontossá váló műcsoportjához, az insurrekciós költészethez. A napóleoni háborúk idején többször is fegyverbe szólított (1797, 1800, 1805, 1809)²¹ magyar nemesség különböző rendű-rangú képviselői számára a hadba vonuláshoz kapcsolódó társadalmi események éppúgy alkalmat adtak költői művek alkotására és inspirálására, mint egy temetés, egy esküvő vagy egy beiktatás.²²

A IV. óda nem tartozik a szűkebb értelemben vett insurrekciós költészet körébe, hiszen a versben dicsőített magyar katonák nem a nemesi felkelés vezetőiként érték el hadi sikereiket, hanem a reguláris hadsereg tisztjeiként.²³ Porkoláb Tibor hívja föl azonban a figyelmet arra, hogy az „insurrekciós költemények elkülönítését [...] a toposzkészlet hasonlósága (azonosság) is megnehezíti. A köztudatban sem különül el a magyar

2-3. kép. Ungvárnémeti Tóth László kétnyelvű kötetének (1818) címlapja (balra).

A címlapon a bécsi Vincenz Raimund Grüner (1771–1832) rézmetsző által készített illusztráció látható, amely Kazinczy Ferencz' *Munkái. Szép literatura* I. kötetének (1814) címlapján is szerepelt (jobbra). Kazinczy és Tóth kötetét egyaránt Trattner János Tamás adta ki

reguláris katonaság hősiessége az inszurgensek vitézkedésétől. [...] A közköltészetben is együtt hagyományozódtak az inszurrekciós eredetű költemények azokkal a szövegekkel, amelyek a »rendes« katonáskodás élményköréhez kapcsolódtak.²²⁴ A reguláris hadsereg nemesi származású – vagy azzá vált – vezetőit dicsőítő szövegek tehát ugyanazon toposzok segítségével laudálták a magyar nemesség harci erényeit, mint az inszurrekció esetében.

Tóth verse toposzkészlete, gondolatmenete alapján hézagmentesen illeszkedik a magyar nemesség rendi ideológiájára, önképére²⁵ támaszkodó inszurrekciós költészet világába, amely már az 1797. évi nemesi felkelés idején hasonló hurokat pengetett. Berzsényi Dániel 1797-ben Eszterházy Miklós herceghez szóló ódáját így kezdi: „Árpád' virágzó magva te fő Magyar! / Eldőeidnek fegyvere népeket / Győzött 's Hazánkért számtalanszor / A' viadal mezején csatázott”²²⁶ A költő ezt követően megidézi a korábbi magyarok vitézségét, majd Eszterházy Miklós herceg őseire, a vezekényi csatában 1652-ben elesett négy hős Eszterházyra tér rá, hogy aztán a verset azzal a reménnyel zárja, hogy Eszterházy herceg vezetésével a magyar harci dicsőség ismét a régi lesz. Csokonai Vitéz Mihály szin-

tén 1797-ben keletkezett versében, *A' Nemes Magyarorságnak felülésére*²⁷ című terjedelmes szövegben hasonló gondolati utat jár be, amikor a magyarok vitéz őseit állítja példaként saját korának nemessége elé. A szövegben még Attilával kapcsolatos anekdotikus elemeket is megemlít.

Az inszurrekciós költészet dicső magyar múltra épülő motívumkészlete a későbbiekben sem változott, hiszen a buzdító, dicsőítő szövegek egyik legfőbb gondolata továbbra is az volt, hogy a magyar nemességnek méltóvá kell válnia a dicső elődökhöz, hősokhöz.²⁸ Porkoláb Tibor megjegyzi, hogy „a funkcionális és formai-műfaji heterogenitás ellenére az inszurrekciós szövegkorpusz meglehetősen monoton hatást kelt. Ez az olvasói tapasztalat jórészt a nemesi-rendi önreprezentációt és önaffirmációt szolgáló, laudációs toposzkészlet (variáló) alkalmazására vezethető vissza.”²⁹ Császár Elemér megállapítása szerint 1809-ben pedig annyi „a versben és prózában megszólaló buzdítás, szózat és lelkesítő vers, hogy elmondhatjuk: a Rákóczi-szabadságharc óta nem volt esemény, mely ilyen mértékben foglalkoztatta volna szépiroink gondolatvilágát.”³⁰ Megállapítja ugyanakkor azt is, hogy „legnagyobb költőink nem buzdultak dalra a nemesség fölkelése alkalmából”.³¹

Ungvárnémeti Tóth versét ebben az értelemben akár megkésettnek is tekinthetjük, hiszen 1818. évi megjelenésekor a napóleoni háborúk már véget értek, ráadásul a század második évtizedére a rendi költészetnek ez a nemesi vitézséget dicsőítő alkalmi változata már kikopóban volt a megújuló magyar irodalom témái közül.³² A költő érdeklődése mégis talán megmagyarázható azzal, hogy a napóleoni háborúk – miként láthatuk Császár Elemér megállapítását is – megnövelték a katonai erények iránti érdeklődést, ráadásul ezek a vitézi erények nem csupán a háborúhoz kapcsolódtak, hanem tágabb értelemben részei voltak annak a katonai erényekre is épülő rendi történelemszemléletnek és önképnek, amelynek egyes elemei a 18. század végétől újjászülető irodalmunkban is megjelentek.³³

Ez a hagyományos rendi szemlélet tükröződik abban, ahogy a költő a magyar hősokeket állítja példának kortársai elé. Hasonlóan cselekedett már Batsányi János is egyik korai írásában, amikor *A' magyaroknak vitézsége* című munkájában állította össze a magyar vitézi erények és hősök katalógusát.³⁴ A mű bevezetőjében Batsányi azt tűzi ki célul, hogy ösztönző példa gyanánt a magyar olvasók elé tárja a magyar történelem nagy hőseit, vitézeit.³⁵ Ezt követően tematikus és kronologikus rendben sorakoztatja föl a magyar történelem jeles alakjait, noha Attilát nem hozza szóba.³⁶

Attila alakjának említése is erősen kötődik a rendi történelemszemlélethez, amely jelentős részben személyes hőstettek soraként fogta föl a történelmet.³⁷ A rendi és értelmiségi közvélemény számára a 18-19. század fordulóján a hun-magyar rokonság, így Attila magyar eredete általánosan elfogadott nézet volt. Losontzi István népszerű tankönyve,³⁸ a protestáns iskolákban, így az Ungvárnémeti Tóth által látogatott Sárospatakon is használt³⁹ *Hármas kis tükör* is ezt a nézetet képviselte. Még a finnugor rokonság egyre szélesebb körű elfogadottsága sem tudta teljesen kiszorítani a hun eredet elméletét,⁴⁰ noha Mikos Éva megállapítása szerint a „XVIII. század derekától az eredetmonda középpontjából a nemzetközi porondon is ismert Attila fokozatosan kiszorult, s korábbi szerepét Árpád vette át.”⁴¹

Ungvárnémeti Tóth szövegének rendi szemléletből fakadó sajátossága az is, hogy a magyar nemzethez való tartozás kritériumává Ferdinánd főherceg esetében nem a közös eredetet vagy akár a közös nyelvet teszi meg, hanem a magyarságra – itt inkább a magyar nemességre – egy olyan közösségként tekint, amelynek a gondolkodásmód, a szándék vagy valamilyen jogi aktus révén is tagjává lehet válni (*natio Hungarica*). Ferdinánd főherceg irányában ezt egyfajta udvariassági gesztusként is fölfoghatjuk, noha ez a gesztus mélyen gyökerezett a modern nemzettudat előtti, az etnikai vagy nyelvi sajátosságokhoz kevéssé kötődő, rendi alapú *natio Hungarica* sajátos, az 1810-as években már messze nem rivális megközelítések nélküli nemzeti identitástudatában.⁴²

Az a tény persze, hogy Tóth a szöveg legvégén szükségesnek tartja megindokolni, miért tekinthető magyarnak Ferdinánd, és hogy miért szerepel egyáltalán a *Magyar hősök* című versben egy osztrák főherceg, jelezheti azt is, hogy 1818-ban már nem lehetett minden további kommentár nélkül magyarnak tekinteni egy Habsburg-Este-családtagot. Hogy ezt Ferdinánd sem találta magától értetődőnek, jól jelzik azok a főntebb említett tudatos, a magyar közvéleményt képviselő sajtó által is érzékelt gesztusok, amelyek révén nyilvános szereplései során a főherceg a magyarsággal való azonosulását kívánta kifejezni.

A IV. óda hagyományos rendi szemlélethez kapcsolódó karakterét jelzik azok a gondolatok is, amelyek feltűnő módon hiányoznak ebből a szövegből. Noha a századforduló értelmisége elismerte, „hogy hajdan a vitézség volt az igazi érdem, azért szívesebben hangsúlyozta: ma már a tudományok terepén kell megnyilvánulnia a személyes kiválóságnak.”⁴³ A 18. század végén a nemesség olyan képviselői alapozták meg ezt a nézetet, mint Bessenyei György. Ungvárnémeti Tóth e verséből ez a szemléleti váltás teljes mértékben hiányzik, noha a kötetében következő két vers, az V. és a VI. óda pontosan ezt a gondolkodásmódot képviseli. Hiányzik a IV. ódából a Berzsenyitől is ismerős borongós hanyatláselmélet is, amely például a *Magyarokhoz* című ódában nem az egykori és kortárs vitézség közti folytonosságról beszél, hanem szembeállítja egymással a hajdani erőt és a kortárs elpuhultságot.

A kor költőinek megszólásmódját, így Berzsenyit is jelentős részben megszabták a megszólalás körülményei, motivációi. Költészetük szemléletmódja így nem tökéletesen következetes, hiszen Berzsenyinél is éppúgy megfért egymás mellett a hagyományos rendi szemlélet és a már a romantikát idéző hanyatláselmélet, mint ahogy Ungvárnémeti Tóth is képes volt úgy dicsőíteni a magyar nemzet egykori és kortárs vitézi erényeit, hogy közben a következő oldalon már a tudás fontossága és az erények változása mellett tesz hitet. A Vaderna Gábor által⁴⁴ fölvázolt különböző társadalmi és szellemi kiindulópontok egy-egy alkotó életművén belül alkalomtól és konkrét céltől függően egyszerre is jelen lehetnek.⁴⁵

Nemesi önreprezentáció pindarosi köntösben

A Pindarost Ungvárnémeti Tóthhoz hasonlóan pontosan imitálni vágyó költők egyik nagy nehézsége az, hogy a Pindaros-ódák vershelyzete a kora újkorban szinte utánozhatatlan. A görög költő csorbíthatatlanul ránk maradt művei mind sportolók győzelmét dicsőítő *epinikionok*, ám a győzelmi ódákat ihlető eseményekhez hasonló szituációk nemigen akadtak a 19. század elejének Magyarországon. Ungvárnémeti Tóth a IV. óda esetében viszont rátalált arra a témára, amely jól használható párhuzamot kínált a pindarosi óda alaphelyzetére, hiszen a háborúból hazatérő hadvezérek magasztalása mind az egyéni és közösségi teljesítmény, mind pedig az elit és a társadalom kapcsolatát illetően sok hasonlóságot mutatott a Pindaros-ódák alaphelyzetével.

A pindarosi ódáknál a győzelem nem csupán személyes siker, hanem a közösség egészéhez is kapcsolódik.⁴⁶ A sportoló elutazik a versenyjáték helyszínére, győzelme esetén pedig a hazatéréskor örömmel fogadja őt otthona, szülővárosa, ahogy az argentin focistákat is együtt ünnepelte Buenos Aires és Argentína népe 2022 decemberében. A Tóth ódájában megénekelte a hadvezérek Pindaros sportolóihoz hasonlóan hazájuktól távol érnek el olyan sikert, amelyből valamilyen módon saját közösségük is részesül. Ha pedig esetleg a közösség tagjai nem érezték úgy, hogy az előkelő személy által elért diadálnak ők is részesei, akkor a reprezentáció különböző eszközeivel lehetett a dicsőség fénykörébe bevonnani a közösség tagjait is.⁴⁷ Pindaros költészete éppúgy szolgálta ezt,⁴⁸ mint ahogy a rendi költészet céljai között is fontos szerepet játszott az, hogy az egész közös-

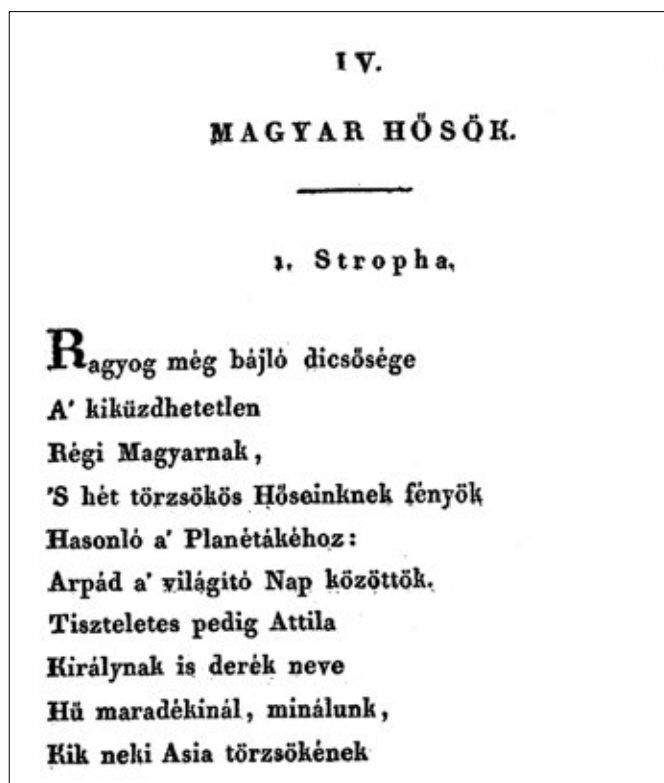
ségre kiterjessze a megverselt személy tevékenységének áldásos hatásait.⁴⁹ A görög sportversenyeket – különösen a drágább sportágakat, mint például a kocsiversenyek – a kortársak közül sokan gyanús arisztokrata pénzparlártnak tartották,⁵⁰ mint ahogy a IV. ódában a nagy tettek terepül szolgáló katonaszkodás sem csak pozitívumairól volt ismert.⁵¹ A Pindaros-ódák és a rendi költészet tehát egyaránt szolgálta azt a célt, hogy az előkelők értékei és tevékenysége a közösség szélesebb körének gondolkodásmódjával azonosulhasson.

Érdekes párhuzam Pindaros ódái⁵² és az inszurrekciós költészet⁵³ (beleértve ezúttal Ungvárnémeti Tóth szövegét is) között az is, hogy e versek kevés részlettel szólnak arról, hogy főhősük valójában milyen körülmények között, milyen tettekkel szolgált rá a dicsőítésre. Ennek oka lehet egyrészt az, hogy ezek a tettek közismertek voltak, nem kellett újra elmesélni őket. Másrészt ezeknek a szövegeknek máshol volt a fókusz: a személyes dicsőség közösségivé tágítása nem tette szükségessé, hogy Tinódi Lantos Sebestyén módjára adjanak hírt minden ütközetről vagy – Pindaros esetében – egy olimpiai vagy nemeai verseny lefolyásáról.

Tóth a III. ódában sem mesélte el Hermina halálának egyébként közismert, a sajtóban is bemutatott körülményeit, így az óda általános jellege lehetőséget adott a pindarosi absztrakcióra, az átfogóbb életbölcsesek megfogalmazására. Elhallgatásra Hermina esetében nem volt szükség, hiszen a fiatal főhercegnő tragédiájának nem voltak olyan elemei, amelyek fölelegetése kellemetlenül hatott volna emlékének. Ha viszont Ungvárnémeti Tóth részletesen nekilátott volna kibontani azt, hogy milyen döntések és milyen érdekek mentén vitték végbe hőstetteiket a magyar hadvezérek a napóleoni háborúk során, akkor ez a dicsőítő óda alaptéziséhez nehezen kapcsolható kérdésekhez vezethetett volna.

Simonyi, Gyulay és Hertelendy személyes bátorságához, hősiességéhez, szakértelméhez semmilyen kétség nem férhetett, az azonban nagyon is elgondolkodtató, ezért egy dicsőítő ódában inkább kerülendő kérdésfelvetés lehet, hogy a császári hadseregben végzett tevékenységük az ország jövője, érdeke szempontjából mennyiben hasonlítható mondjuk Hunyadi Jánoshoz, az egri vitézekhez vagy Árpád vezérhez. Ebből adódóan árulkodónak kell tartanunk, hogy Ungvárnémeti Tóth főként hősei személyes képességeiről, bátorságáról beszél, és csak egy fél mondatban, indoklás nélkül említi, hogy mindez a haza üdvét szolgálja. A hangsúly így a kiemelkedő személyes vitézi erényekre, hadvezéri képességekre kerül, ez pedig a mai sportsikerekhez hasonló közösségi örömet, megbecsülést váltott ki a közvéleményben.

A közösnek tételezett múlt hagyományának felidézése is segít az egész közösség tulajdonává tenni az elért sikereket. Az előzőekben láthattuk, ahogy Tóth az inszurrekciós költészet és a hagyományos rendi önszemlélet tipikus elemeit hasznosítja, amikor összekapcsolja az elődök erényét, hősiességét saját korának katonai dicsőségével. Ez az elem is nagyon erősen Pindaroszhoz kapcsolja ezt az ódát, hiszen az ókori költő is kora versenygyőztesekének kapcsán idézte föl a távoli múlt mítoszait,⁵⁴ amelyek valamilyen módon a győztes városához vagy nemzetségéhez kapcsolódtak.⁵⁵ A győztes gyakran arisztokrata családból származott, s az ősök dicsősége éppúgy a jelen pozíciójának erősítését szolgáló eszköz volt az archaikus és a klasszikus kor görög előkelőinek,⁵⁶ mint a 18-19. század

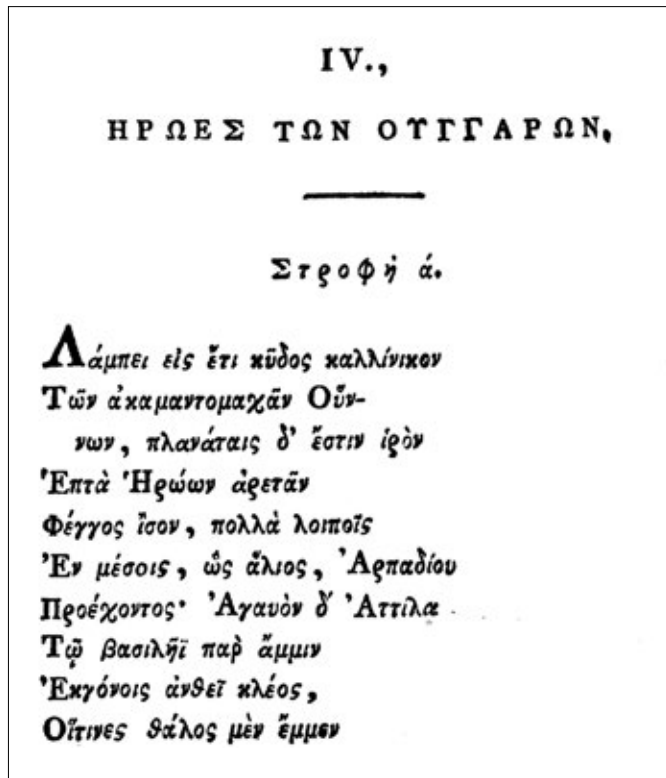

4. kép. A *Magyar hősök* / Ἡρώες τῶν Οὐγγάρων magyar változatának első sorai az eredeti, 1818. évi kiadásban (23. oldal)

fordulója magyar nemeseinek. Barthélemy abbé Tóth által biztosan forgatott műve, *Az ifjú Anacharsis utazásai*⁵⁷ és a szintén a Pindaros-tanulmány egyik forrásául szolgáló⁵⁸ Batteux-Ramler-féle esztétikai kézikönyv⁵⁹ is beszámol arról, hogy Pindaros az ősök dicsőítésén keresztül is magasztalja a jelen győzteseit.

Ungvárnémeti Tóth a versben a magyar történelem régmúltjából meríti történeteit. Batsányi vitézi katalógusától vagy az inszurrekciós költészet hagyományaitól eltérően a költő említés nélkül hagyja az államalapítás utáni hősokeket, és figyelmét teljes egészében a honfoglalásra és Attila személyére szűkíti. Az 1. strófában megemlíti a hét vezért (ἐπὶ τὰ Ἡρώων..., 4. sor), akik közé Árpádot is besorolja (5–6. sor), noha az Anonymus nyomán ma elterjedtebb listán Árpád helyett Álmos szerepel. Tóth itt a vezérek Kézai Simontól eredő, majd Túróczi közvetítésével Losontzi már említett tankönyvéig⁶⁰ jutó másik névsorát vette alapul, amelyben Árpád is szerepel. Érdekes szóválasztás a vezérekre a ἦρωες, hiszen ez a szó annyiban távolabb áll a „vezér” kifejezés jelentésétől, hogy nem pozícióra, hanem személyes tulajdonságokra utal. Szó szerinti értelmében véve bizonyára hétnél több ἦρωες is lehetett a honfoglaló magyarok között, és feltehetően a vers címében is ebben a tágabb értelmében áll a szó. A szóválasztást viszont indokolja, hogy ez a szó homérosi hangulatával a görög mitológia félisteneihez kapcsolja a magyar történelem hét vezérét.

Ezt követően még egyet visszább lép az időben és Attilára tér rá. Az 1. antistrófában és az 1. epódosban általában beszél a „nagy férfiakról”, akik közé talán a magyar történelem későbbi nagy alakjait is beleérthetjük, noha az *ostor* kifejezés (μάστιξ, 17. sor) és a rettegő ellenségek képe inkább Attila, a honfoglalás és a kalandozások korára szűkíti a szövegnek ezt a részét is.

5. kép. A Magyar hősök / Ἡρώες τῶν Οὐγγάρων görög változatának első sorai az eredeti, 1818. évi kiadásban (22. oldal)

Az Attilával kapcsolatos történetet (a görög szövegben: 29–38. sor, a magyar változatban: 28–39. sor) tömör és nehezen azonosítható formában meséli el, mégis a szöveg alapján nem lehet másról szó, mint Leó pápa és Attila hun király a Kr. u. 452. évben Mantua melletti legendás találkozásáról, amelynek során Leó pápa végül elérte, hogy Attila ne vonuljon be Rómába. Noha Attila alakja erőteljesen jelen van a magyar történeti hagyományban, e történettel mint a magyar hősiesség nagy bizonyítékával más 18–19. századi szövegben nem találkoztam; mintha ez a történet nem lenne része a magyar hősi történelem hagyományos toposzainak. A költő választása és a történet elmesélésének módja azonban nagyon erősen támogatja az óda gondolatmenetét, ráadásul a pindarosi óda görög és magyar szövegébe is kiválóan illeszkedik az antik ízű elbeszélés.

Miként arra Fodor Krisztina tanulmánya rávilágít, a történetet a különböző források eltérő fókusszal mesélték.⁶¹ A korábbi források, köztük például a 13. századi *Legenda Aurea* arra helyezi a hangsúlyt, hogy Attila „megfutamodott”, s annak okait keresi, hogy a pápának hogyan sikerült megváltoztatnia a hunok királyának akaratát. A történet a 17–18. század folyamán némileg más hangsúlyt kapott, a dicsőség inkább a Rómát könyörgésre kényszerítő Attilára szállt. A jezsuita szerzetesek által összeállított *Acta Sanctorum*⁶² szövege Tóth ódájából is ismerős gondolatot fogalmaz meg, amikor így idézi föl Leó beszédének állítólagos első mondatát: „A szenátus és a római nép, egykor a földkerekség győztese, most pedig legyőzöttje, alázatosan kér tőled kegyelmet és menekvést, Attila, királyok királya” (ford. Fodor Krisztina).⁶³ Ezek a mondatok pontosan visszaadják az Ungvárnémeti Tóth-óda II. strófájának gondolatmenetét, vagyis az egykor hatalmas, most mégis megalázkodni kényszerülő Róma és a hatalmas Attila szembeállítását.

Ebben a történetben már nem Attila „megfutamodása” a lényeges, hanem a Róma képviselőletben, vele azonosított Leó pápa megalázkodása.

Az egyezések alapján nagyon valószínű, hogy a *Hármas kis tükör* szerzője, Losontzi István – közvetlenül vagy áttételesen – ezt a munkát használta forrásként, amikor így írt tankönyvében: „K[érdés:] Mit szólott Leo Pápa Atillának? F[elelet:] A' Római Tanács és Kösség, a' ki régenten, az egész Világnak győzedelmes Ura vólt, most meggyőzöttetven, főhajtással kér tőled kegyelmet, Atilla, Királyoknak Királya: és tsak azt kívánja tőled, hogy győzd-meg magadat, a' ki mindeneket meggyőzhetik.”⁶⁴ Valószínűnek tűnik az is, hogy a Losontzi munkáját tankönyvként használó református iskolákban nevelkedett Tóth inkább a *Hármas kis tükör*ből merítette ezt a történetet, mint közvetlenül az *Acta Sanctorum*ból. Ezt erősíti az is, hogy a hét vezért a Losontzi idézte, Árpádot is tartalmazó névsorral azonosítja.

A motívumok azonossága Losontzi és Tóth szövege (29–38. sor) között látványos, Ungvárnémeti Tóth ódájának egy része mintha szó szerint követné Losontzi tankönyvét.

Losontzi	Tóth görög szövege	A görög szöveg nyersfordítása	Tóth magyar változata
„a' ki régenten, az egész Világnak győzedelmes Ura vólt”	ἄνασσα ἔμμεναι γαίας μόνα καυχωμένα (30–31. sor)	kérkedve, hogy a földkerekség egyedüli ura	’S királynéi magas göggel / Támadt fel mindenek ellen (30–31. sor)
főhajtással kér tőled kegyelmet, Atilla, Királyoknak Királya	ἤλθε τ' αἰνοῦ τὸν βασιλῆα γένους φιλίας ἔνεκεν γουνομένα (37–38. sor)	és térden esengve ment a félelmetes nemzetség királya elé jóindulatért / barátságért / szövetségért	térdelve / Esengett a' barátságért Királyunknál (35–36. sor)

Ungvárnémeti Tóth a Hermina-óda mítoszaihoz hasonlóan sűrítve és töredékesen meséli el ezt a történetet is. Egyrészt nem nevezi meg sem Leó pápát, sem Rómát, hanem metaforikusan „Mars lányáról” (ἡ θυγάτηρ Ἄρεος,⁶⁵ 29. sor) szól, akit a körülírás révén egyértelműen azonosíthatunk. Ezzel a történetet megfosztja a Szent Leó pápához köthető keresztény kontextusától, amely az eredeti elbeszélés alapvető eleme volt, hiszen a pozitív hős nem Attila, hanem Szent Leó volt, aki egymaga képes volt megállítani a pusztító erejű hunok vezérét. A „Mars lánya” megnevezés egyúttal utal Róma harcias karakterére is, ráadásul a görög istennév alkalmazása még erősebben a pindarosi mítoszmeséléshez kapcsolja a történetet. A görög szöveg szóválasztásai (γουνομένα) és alaktani megoldásai (ἔμμεναι) pedig eposzi hangulatot kölcsönöznek a szövegnek.

Tóth a görög szövegben Attila népét a οὐγγάρων kifejezéssel nevezi meg, ezzel is aláhúzza a hunok és a magyarok azonosságát. A történet arra mutat rá, hogy a magyarok ősei, a hunok egykor olyan hatalmasok voltak, hogy még maga Róma is belátta a magyarok / hunok nagyságát, erejét, és térden csúszva ment hozzájuk, hogy kegyelemért könyörgjön. A történetből egyedül ez az elem, Róma rettegése és alázatosságának a tudata, Attila félelmetes hatalmának elismerése a lényeges. A többi lényegtelen, így kihagyható: a találkozás részleteinek leírása és a végeredmény, vagyis Attilának az a különös döntése, hogy

végül visszafordul és nem hódítja meg Rómát, nem szükséges a gondolatmenethez. Ungvárnémeti Tóth tehát itt is Pindaros módszeréhez hasonlóan meséli el a mítoszt, amikor azokra a nyelvi és tartalmi elemekre helyezi a hangsúlyt, amelyek megerősítik az egész óda alapgondolatát, a jelen és a múlt hőseinek kapcsolatát.

Azért is választhatta Ungvárnémeti Tóth Attilát és ezt a történetet, mert Attila és Róma találkozása a napóleoni háborúk leírásaként is olvasható. A magyar seregek ez utóbbi esetben is a „világ urával”, Napóleonnal találták szembe magukat, akinek hadai felett az óda harmadik harmada szerint fényes diadalt arattak. Ehhez a megközelítéshez kellett egyrészt az, hogy Attila és Leó találkozását a fent látott lecsupaszított módon mesélje el a költő, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja azt, hogy a magyar hadvezérek nem egyedül érték el Napoleon hadai elleni sikereiket. A kortárs és a régmúlt sikerek áramvonalas bemutatása egyaránt segítette a költőt a párhuzam sikeres megalkotásában.

Attila ebben a történetben a *natio Hungarica* mitikus őseinek szerepét tölti be, éppen úgy, mint amikor Pindaros elmeséli egy város alapítójának a történetét. Pindaros sportolóira éppúgy rávetült mitikus őseik dicsősége, mint Simonyi óbesterre és társaira Attila hőstetteinek fénye. Az természetesen lényegtelen, hogy mi igaz mindebből, hiszen az igazán fontos az, hogy a megszólított közösség, vagyis mindazok, akik a bárhogy is értett magyar nemzet részesei, a magukénak érezhessék Attila dicsőségét. A fikció és valós eredet közötti határvonal elmosódott, hiszen nem a történeti hűség volt a lényeges, hanem a közösségi tudatban élő, szövegben megszólaló emlékezet.

A Hermina-óda esetében Niobé és Kreusa mítoszát Herminával a közös asszonyi sors köti össze, itt viszont az egész nemzetre kiterjesztett fiktív leszármazás a pindarosi ódákhöz sokkal erősebben hasonlító köteléke fűzi össze a távoli múltat és a jelent. Így történhet meg az, hogy Ungvárnémeti Tóth – s ez természetesen nem az ő találmánya – egyenes vonalat húz Attilától Árpádon és Simonyi óbesteren keresztül Habsburg-Este Ferdinándig, Róma majdnem meghódításától a kalandozásokon át egészen a franciák legyőzéséig. Mindez egészen világos példát nyújt számunkra a fiktív származástudat közösségformáló erejére, amelynek keretében még egy Habsburg főherceg is Attila leszármazottjává, vagy legalábbis jogos örökösévé válik.

Nem tudhatjuk, mindezt mennyire gondolta tudatosan végig Ungvárnémeti Tóth. Lehet, hogy ösztönösen érzett rá, lehet, hogy nagyon tudatosan állította össze így a szöveget, esetleg eddig föl nem tárt mintákat követett. Annyi azonban bizonyos, hogy ebben a szövegben kiválóan szolgálja Pindaros költészetének imitálását az a szemléleti, strukturális rokonság, amely az *epinikionok* szellemi és társadalmi környezete, valamint a magyar rendiség hagyományos önképe, illetve az ezek középontjában álló, valós vagy vélt elemekre épülő eredetmítoszok használata között fönáll.

Magyar hősök, pindarosi stílusjegyek

Ungvárnémeti Tóth a mítoszok és az elit önképének szemléleti rokonságán túl költői eszközeiben, így szerkezetében, képeiben, nyelvvaltozatában és metrumában is igyekezett követni

Pindarost. Eljárásának tudatosságát Pindaros-tanulmányának megállapításai⁶⁶ segítségével követhetjük nyomon, amelyek a 18. század második felének összegző munkáira épülnek, zömmel azokból vett idézetek. A Pindaros-kutatás 19. század eleji új eredményeinek, például August Böckh metrikai vizsgálódásainak nincs nyoma Tóth írásaiban.

Tóth az *epinikionok* szerkezetével kapcsolatban Gian Vincenzo Gravina (1664–1718) *Della ragion poetica* (1708) című művéből idéz:⁶⁷ „Ő [Pindaros], úgy mond Gravina, béliki hajóját a' tenger keblébe; meg ereszti minden vitorlát, szélvészszel, 's habbal nem gondol semmit: a' vízhullámok fel kapják ötet hajóstól, 's ragadják mint prédát hogy bényeljük: már eltűnt a' néző szeméből, midőn hirtelen fel bukik a' víznek közepén, 's szerencsésen ki evez a' révpartra.” Ez a megállapítás mintha köztes álláspontot képviselne a Pindaros-óda egységes szerkezetével kapcsolatban évszázadok óta zajló vitában:⁶⁸ mintha Gravina szerint létezne az *epinikionok*nak központi összetartó ereje, egységesítő magja, ám ez sokszor nehezen érzékelhető, mivel elfedi a szöveg érzelmi hullámlása.

Ezt a nehezen nyomon követhető, ám világosan fölfejtető szerkezetet láthatjuk a Hermina-órában és a *Magyar hősök*-ben is. Tóth mindkét szövegben már az első sorokban megfogalmazza azt a fő tézist, amelyet aztán részleteiben kibont, s amelyet végül a szöveg zárlata tesz teljessé, konkrétá. Mintha Gravina képét akarná megvalósítani: a hajó a szöveg elején és végén jól felismerhetően áll előttünk, menet közben viszont látszólag eltűnik szemünk elől. Abban is hasonlít a *Hermina* és a *Magyar hősök* szerkezete, hogy Tóth mindkét órában általános gondolatból indul ki, ebből bontja ki a mítoszt, majd erre építi rá a közelmúlt fontos eseményének értékelését, ezúttal dicsőítését. A *Hermina* esetében is fontos szerepet játszanak a megszólítások, a *Magyar hősök*-ben azonban egyértelműen ezek az elemek határolják el az óda főbb részeit (vö. 13., 41. sor).

A *Magyar hősök* első gondolati egysége a bevezető rész (1–13. sor), amelynek legelején egyetlen tételmondatba sűríti az óda előző fejezetben bemutatott központi gondolatát: Λάμπει εις έτι κϋδος καλλίνικον τών άκαμαντομαχών Ούωνων („Máig fénylik a harcban nem fáradó hunok szépgyőzelmű dicsősége”). A bevezető sorok ezután ezt bontják ki: a hét vezér dicsőségét fényes bolygókhöz hasonlítja, s közülük is kiemelkedőnek látatja Árpádot, Attila hírnevéről pedig azt mondja, máig köztünk él.

Ezt követően a költő az átvezető részben (13–20. sor) megszólítja és üdvözli „a boldog férfiakat” (Χαίροιτε άμμιν, 13. sor), s fölvázolja helyüket, boldog életüket az Olymposon, bemutatja általános tulajdonságaikat. Szokatlan gondolat Attilát és Árpádot az Olymposra helyezni, ám Pindaros utánzásának kedvéért ez is lehetségessé válik. A következő egységben (20–29. sor) folytatja az általános jellemzést, kiegészítve azzal, hogy az egész világ számára közismert volt a magyarok vitézsége: Οϊδε χθών πάσα χερών άρετών („Az egész föld ismerte karjaitok erejét”, 21–22. sor), ezt szüntelenül bizonyították eleink. Miként korábban már említettem, az itt jellemzett „boldogok” közé érthetünk talán minden magyart, aki valaha vitézül harcolt. A róluk adott jellemzés alapján mégis az tűnik valószínűbbnek, hogy továbbra is Attiláról és Árpádról, az ő nemzedékükről van szó. A félelmetes hatalmú magyarok, a tőlük rettegő ellenség és az ostor képe sokkal inkább idézik Attila hunjainak és a kalandozások korának támadó hadjáratait,

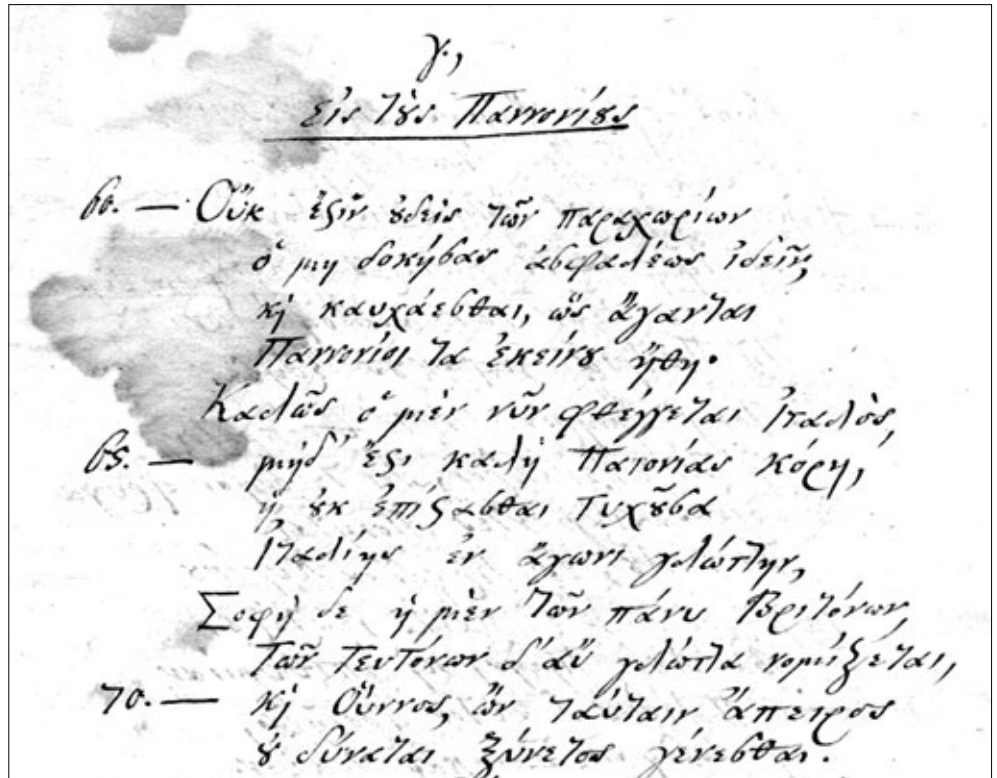
mint a későbbi idők vitézi tetteit, amelyek inkább az ország védelmét szolgálták.

Az általános jellemzés igazságát illusztráló történetként Ungvárnémeti Tóth ezután Attila és Róma találkozásának az előzőekben bemutatott változatát beszéli el (29–41. sor). A költő öt sorban mutatja be a világot uraló Róma felfuvalkodott büszkeségét, hogy aztán éles ellentétként remegő borjúhoz hasonlítsa a hatalmas birodalmat, amint békéért eseng Attila előtt. A hatalmas Róma is belép a „magyaroktól” rettegő ellenségek sorába, s ezután már tényleg nincs feljebb, Attila és a „magyarok” egyfajta különös *translatio Imperii* révén emelkednek a világ leghatalmasabb uraivá. A gondolati egység végén háláját kifejezve köszönti elődeinket és romolthatatlan hírnevüket.

A hírnév és az alapjául szóló történet pedig csak isteni támogatással maradhat meg. Ebben segít az istennőt (Θεάινα) megszólító újabb átvezetés (41–43.

sor), amelyben a harcias témához illően a homérosi eposzok invokációját megidézve szólítja fel az istennőt arra, hogy τὰδ', ὦ Θεάινα, ὕμνων μοι κελαδεννῶν ἐν πνοαῖσιν λέξων ἀεὶ („énekek fuvallatain meséld örökké nekem”). A κλέος ἄφθιτον („romolthatatlan hírnév”, 40–41. sor) ugyanis ebben a részben már nem csupán a tisztelet és a nemesi önreprezentáció kifejeződése, hanem – Batsányi főntebb látott munkájához hasonlóan – a kortársakat nagy tettekre ösztönző, élő hagyomány. Ez vezet az óda utolsó gondolati egységéhez, tulajdonképpen zárlatához (43–63. sor), amelyben először a múlt ösztönző erejét emeli ki (43–47. sor), majd annak fontosságát hangsúlyozza, hogy kijár az elismerés a jelenkor hőseinek is, akik a régmúlt dicsőségének méltó folytatói (47–55. sor). Végezetül pedig megnevezi azokat a kortárs hősöket, akik világraszóló hőstetteikkel biztosítják azt, hogy – miként az óda elején fogalmazott – „a mai napig” éljen a múlt hőseinek hírneve (55–63. sor).

A gondolatmenet mellett a szöveg költői képei is összekapcsolják Pindarost és a 19. századot, Attilát és a napóleoni háborúk hőseit. A szöveg költői képeinek jelentős része a Hermina-ódához hasonlóan a természet örök jelenségeihez kötődik, így egyformán érvényes minden korra. A hét vezért bolygókhöz (πλανήταις, 3. sor), Árpádot a Naphoz (ὡς ἄλιος, 6. sor), a magyarságot jólevelű sarjhoz (εὐφυλλον θάλος, 12. sor), Rómát reszkető őzborjúhoz (φρίσσε νεβρός, 35. sor), a magyarokat / hunokat fogukat csattogtató oroslánhoz⁶⁹ (λέοντος χάσμι' ὀδόντων, 36. sor) hasonlítja. Az ókori életet, Pindaros világát idézi meg a versenyjátékokon használt határkő (τέρμα, 25. sor) és a vasbot (ράβδον σιδάρειαν, 26. sor) képe, míg Ferdinánd főherceg esetében a hadak pásztora (ποιμῆν στρατοῖο, 61. sor)

6. kép. Részlet Ungvárnémeti Tóth László Εἰς τοὺς Παννονίους című ódájának autográf kéziratából, amelyet Kazinczy Ferencnek küldött el 1814. március 8-án. A kéziratot az MTA Kézirattárában őrzik

M. Ir. Lev. 4-r. 30. jelzet alatt. Lásd erről: Keisz 2023a, 298–299.

A vers átíratát és prózafordítását lásd 323–331.

megnevezéssel a legfőbb vezető és a pásztor Homérostól és a 23. szoltárból egyaránt ismerős metaforájával él a költő.

Jellegzetesen Pindarost idéző gesztus az is, ahogy az óda végén Tóth kiemeli: ὕμνοις τ' ἔργα ἐν πατρίοισι τὸ πλῆθος λέγει ἤδη („tetteit honi nyelvű dalokban a nép már meséli”, 58–59. sor). Pindaros is gyakran utal arra, hogy mennyire méltó az óda középpontjában álló személy arra, hogy hősi tetteit megénekeljék (vö. például *Ol.* VI. 9 skk. / 6 skk., *Nem.* II, 39/24). Hertelendy Gáborra pedig tényleg igaz volt, hogy már saját korában magyarul énekelték hőstetteit.⁷⁰

Míg a Hermina-óda magyar és görög szövege erősen különbözik, a *Magyar hősök* esetében nagyon kevés eltérés figyelhető meg a két változat között. A magyar fordítás mind a szöveg belső arányaiban, mind pedig az egyes képeit, kifejezéseit illetően hű tükrö a görögnek, csupán néhány kisebb különbséget emelhetünk ki. A magyar szöveg nem tesz különbséget a hunok és a magyarok között, míg a görög szöveg különböző szavakat (οὐννων, 2-3. sor, οὐγγάρων, 34. sor) használ erre, noha ott is szinonimaként használja a két megnevezést, így is erősítve a hun–magyar rokonság tézisének. A görög szövegből hiányzik a magyarság eredeteként említett Ázsia („Ásia törzsökének”: 10. sor a magyar változatban). A 41. sorban megszólított „Istennő” (Θεάινα) a magyar szövegben a Szűz megszólítást kapja (44. sor), ami akár Magyarország védőszentjére, Szűz Máriára is utalhat. A görög szövegben a beszélő a közelebről meg nem nevezett istennőtől kéri a hősi tettek éneklését, ahogy ezt a Múzsáktól el is várhatjuk, a magyar szövegben viszont általános segítséget kérően szólítja meg a Szűzet, ám nem tőle magától várja az éneket, ez a „mi” dolgunk. Az önmagában álló Szűz

megszólítás egyébként valamelyik görög istennőre, Hestiára vagy Artemisre is vonatkozhat, bár az ő szereplésükre nem utal semmi a szövegben – igaz, Szűz Máriára sem.

A legutolsó sorokban a magyar szöveg erősebben hangsúlyozza Ferdinánd befogadását („Magyarnak fogadá őket / Szívéért Hunnia népe”, 61–62. sor), mint a görög változat, amely a befogadást nem, csupán Ferdinánd idegen származását és magyar gondolkodását említi (οὐ πεφυκώς, ἀλλὰ γνόμεν Οὐγγαρος, 62. sor). A Hermina-óda esetében is azt láthatjuk, hogy a görög szöveg erősebben hangsúlyozta a nádori pár idegen eredetét, mint a kétnyelvű kötetben publikált magyar változat (a magyar szövegben 60. sor, a görögben a 64.).

A görög és a magyar szöveg között ezen kívül olyan különbségek vannak, amelyek a két nyelv eltérő jellegéből fakadnak. Maga Tóth is utal erre a vershez fűzött jegyzetben: „Ezen Ódában a’ mi négy derék Hőseink magyar neveik bé nem mehettek nagy erőltetés nélkül a’ görög mértékbe, mellyért őket csupán érdemeikről, ’s tulajdonaikról kellett bélyegezni.”⁷¹ A költő a többi görög versben is került a magyar nevek használatát, görög betűs átírását. Erre nem állt rendelkezésre semmilyen követhető gyakorlat, ráadásul a szöveg antikizáló hangulatát is beárnyékolta volna a görög szövegben szereplő magyar nevek, szavak.

A magyar tábornokok megnevezésére ezért „érdemeik” és „tulajdonaik” szerint görög összetett neveket alkotott, amelyeknek jelentését jegyzetében meg is magyarázza.⁷² A Πυρροδάμας Simonyi Józsefre utal, Tóth jegyzete szerint a szó jelentése „Várhódító”, ami Simonyi nemesi előnévére, a Vitézvására is utal. Gyulay Ignácot az Εὐβούλος, vagyis – Tóth fordításában – „Tanácsos” megnevezéssel illeti, Hertelendy Gábor Πυροσθένης, vagyis „Tűzerejű” nevet kapja, Ferdinánd főhercegre pedig a Πολυνίκας, vagyis „Győzedelmes” kifejezéssel utal.

Ezek a szavak leginkább a homérosi összetett jelzőkre és a görögben gyakori összetett nevekre emlékeztetnek, amelyeket más szavak analógiájára alkot meg. Ezt az eljárást használja βιβλοδίδακτος (XXVII. epigramma) és a βιβλοφάγος (XLI. epigramma) szavak megalkotására is, amit a kötet végén szereplő szöszedetben így magyaráz meg: „mint αὐτοδίδακτος, σαρκοφάγος, csupán analógián támaszkodnak”.⁷³ A Πυροσθένης utótagjára, és a szó szerkezetére a híres szónok, Δημοσθένης vagy a filozófus Αντισθένης nevében, míg a Πυρροδάμας névre az Iliászban előforduló Ἴπποδάμας (XX. 401) névben található analógiát. Az összetett névként és jelzőként egyaránt használható kifejezések így tovább erősítik a szöveg eposzi hangulatát. Érdekes következmény az is, hogy a görög szöveg Tóth alkotta leleményes szavai alapján a tábornokok nem azonosíthatóak egyértelműen, így a görög óda csak a magyar változat, illetve a jegyzetek alapján nyeri el teljes értelmét.

Tóth nem tesz arról említést, hogy a görög szövegben is vannak olyan sajátosságok, amelyek nem adhatók vissza magyarul. A görög szövegben talán a témából is következően a Hermina-ódához képest erősebben érezhető az a törekvés,

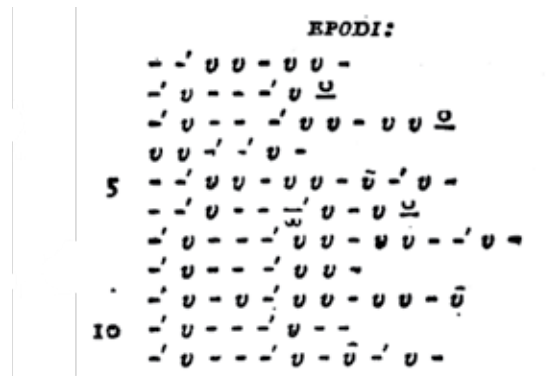
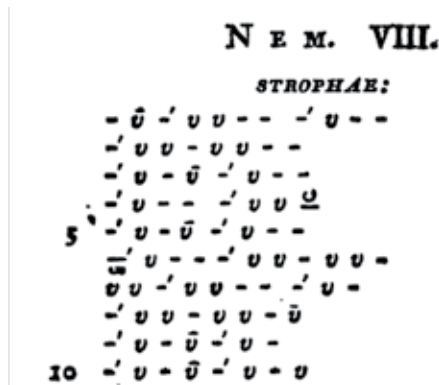
hogy a szöveg a homérosi eposzok hangulatát idézze meg. Ennek a tábornokok görög nevein kívül több példáját is láthattuk már (ἑπτὰ Ἡρώων, 4. sor, γουνομένα, 38. sor; λέξον αἰεὶ 42. sor; ποιμῆν στρατοῖο, 63. sor). Ebbe a sorba illeszthető az 1. sorban megjelenő τῶν ἀκαμαντομαχῶν Οὐννων kifejezés jelzője is, amelyet egyébként Pindarostól vett át Tóth (IV. pythói óda, 304 / 171. sor). A magyar hősök nagyságát bemutató óda legelején ezzel a kifejezéssel Tóth a görög szöveg olvasójának rögtön a harcosok világát bemutató homérosi eposzokat idézi meg.

A homérosi hősök bemutatkozását idézi a 10–11. sor: θάλος μὲν ἔμμεν κείνου εὐχομεθ’ εὐφυλλον („az ő erős levelű hajtásának valljuk büszkén magunkat”). Az εὐχομαι (’önérzetesen állítok’⁷⁴) ige Homérosnál gyakran fordul elő a származásukra büszke hősök színre lépésekor (például: *Od.* XIV. 199; *Il.* I. 91; *Il.* XIV. 113). Tóth ódájában pedig T/1-ben (εὐχομεθα) az őseire Homéros hőseihez hasonlóan büszke magyarság múltjához fűződő viszonyát jellemzi ezzel az igével, amelynek eposzi hangulatát erősíti a Homérosnál szintén többször előforduló (például: *Il.* XXII. 87 és *Od.* VI. 157) θάλος (’sarló’) szó és a létige főnévi igenevének epikus alakja (ἔμμεν) is.

Az óda a magyarság hősi múltjáról szól, így Ungvárnémeti Tóth számára kézenfekvő nyelvi eszköz volt a harci dicsőség megidézésére az epikus nyelv néhány jellemző fordulatának fölhasználása. Ezek a Pindaros ódáiban is előforduló nyelvi elemek egyébként az *epinikion*okban is hasonló funkciót töltenek be. Pindaros ódáit idézik a szövegben előforduló dörizáló alakok is: ἀκαμαντομαχῶν (2. sor), πλανάταις (3. sor), ἄλιος (6. sor), σιδάρειαν (26. sor). A görög nyelv különböző változatainak alaktani és szókincsbeli sokszínűségét, stílusárnyalatainak ebből következő gazdagságát nem lehet magyarra átültetni, így ez Tóthnak sem sikerülhetett.

Az ódát Pindaroshoz kapcsolja az Ungvárnémeti Tóth által használt metrum is, amely különbözik a görög és a magyar szövegben. A magyar szöveghez Tóth saját metrumot készített. A Pindaros-tanulmányban bemutatott⁷⁵ módszer a Pindaros verselésében kevés rendszert érzékelő hagyományos megközelítésre épült. A tanács szerint teljesen szabadon, csak az ihletre és a tartalomra figyelve a Pindaros-versszakoknak megfelelő mennyiségű és hosszúságú sorokban írja meg a költő az első *strophét* és az első *epódot*, majd elkészíti a szöveg metrikai analizisét. Az így kapott metrikai sémát követve pedig már könnyűszerrel megírhatja a költő az óda további versszakait.⁷⁶ A kétnyelvű kötet jegyzete szerint „a’ magyar Pindari Ódák az egy Herminén kívül, magának a’ Költőnek szabad versalkati, mellyek az értekezésben felhozott javallat szerint senkit meg nem kötnek; hanem inkább hasonló merészségre bátorítanak.”⁷⁷ A *Magyar hősök* magyar szövegének metruma ennek a módszernek az eredménye.

A görög szöveghez viszont Tóth a másik három Pindaros-imitációhoz hasonlóan Gottfried Hermann *Commentatio de metris Pindari* (1798)⁷⁸ című munkájának metrikai értelmezését vette alapul. Ezúttal a VIII. nemeai óda Hermann-féle alábbi metrikai sémáját követte a görög szövegben.⁷⁹

Porkoláb Tibor jegyzi meg az inszurrekciós költészet kapcsán, hogy előfordul, hogy „ugyanaz a szöveg magyar és latin nyelvű változatban is megjelenik: olykor különálló röpíveken (mint például a szombathelyi tábor »Hadi-gyakorlását« megörökítő Nagy János-költemény), olykor kétnyelvű nyomtatványon (mint például Rosty János deák ódája Vitkovics Mihály fordításával együtt).”⁸⁰ Nem volt tehát szokatlan a napóleoni háborúk idején holt nyelven vagy akár kétnyelvű kiadványban megénekelni őseink és kortársaik katonai dicsőségét. Ungvárnémeti Tóth itt mintha ugyanabban a funkcióban használná a görög nyelvet, mint ahogy a latin volt megszokott a rendi költészetben. Teljes természetességgel teszi ezt, és mintha fi-

gyelemben sem venné, hogy a görög szöveg a latinnal jóval kevesebb olvasóra található, így nem sokan csodálkozhattak rá arra, ahogy Pindaros stílusának és szemléletének utánzása és az ógörög nyelv stiláris eszközeinek rafinált használata is a magyar nemesség katonai erényei magasztalásának szolgálatába állt. A görög és a magyar szöveg ugyan a rendi költészet hagyományaihoz kapcsolódott, ám Tóth ambíciója túlmutatott a magyar harci erények dicsőítésén. Az *epinikion* műfaji mintájának választásával Pindaros személyében Tóth egy olyan költőt kívánt bevezetni a magyar irodalom hagyományába, aki korábban legfeljebb csak nevével volt jelen az irodalmi köztudatban. Nem rajta múltott, hogy nem járt sikerrel.

Jegyzetek

- 1 A szövegváltozatokhoz és a görög verseskötet megszületésének történetéhez lásd: Keisz 2023a.
- 2 Ungvárnémeti Tóth 1818a. Modern kiadását lásd: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 345–459. Tóth görög és magyar szövegeit ebből a kiadásból idézem.
- 3 Görög és magyar szövegüket lásd: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 352–369. A IV. óda görög változatának magyar nyersfordítását lásd e tanulmány szövege mellett a 16. oldalon.
- 4 Ungvárnémeti Tóth 2008, 591.
- 5 Ungvárnémeti Tóth 1818b; modern kiadása: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 499–521. A Pindaros-imitálásról és Tóth Pindaros-képéről lásd: Keisz 2024.
- 6 A Hermina-ódáról lásd e cikk párdarabját: Keisz 2023b.
- 7 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 382.
- 8 Barthélemy abbé regénye, az először 1788-ban hét kötetben megjelent *Az ifjú Anacharsis utazásai* a 18-19. század fordulójának népszerű olvasmánya volt. A szerző végigvezeti ifjú hőst a Kr. e. 4. századi Hellászra, s közben rengeteg művelődéstörténeti információt oszt meg olvasójával. A könyv Magyarországon is annyira népszerű volt, hogy 1820-ban Kolozsváron igényes magyar fordítása is megjelent. Barthélemy 1820.
- 9 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 509.
- 10 Hermina főhercegnő 1817. szeptember 14-én, vasárnap hunyt el, a gyászünnepek szeptember 20-án, szombaton értek véget. Ungvárnémeti Tóth ódája pedig szeptember 24-én, szerdán jelent meg a *Hazai és Külföldi Tudósítások* melléklapjában, a *Hasznos Multságokban* (1817, II/25, 195–198). A haláleset és a megjelenés között pontosabban nem lehet meghatározni a keletkezés idejét.
- 11 A szövegnek Tóth Sándor Attila szerint is alkalmi jellege van: „a magyar dicsőség és hősiesség leírása után az alkalmi jelleg, mely a napóleoni harcokban részt vett hősök magasztalása, ellapítja a költeményt.” Tóth 2001, 121. Az alkalmi jelleg szerintem nem lapítja el a költeményt, éppen ellenkezőleg: közelebb hozza a szintén alkalmi költő Pindaroszhoz.
- 12 Ungvárnémeti Tóth fordításában: „a hadaknak isteni Vezérök”. A görög szöveg után zárójelben közölt fordítások – ha másképp nem jelzem – saját prózafordításaim.
- 13 *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816, I/48, 378 (június 15.).
- 14 *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816, II/8, 57. (július 27.) Az ünnepelés további tudósítással folytatódott az augusztus 3-i számban (1816, II/10.) is.
- 15 Ellene vehetjük, hogy a későbbiekben is bőven foglalkozott Ferdinánd személyével a sajtó, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817-ben összesen 11 alkalommal számolt be a kormányzó katonai szemléiről, utazásairól, 1818 első félévében azonban már csak három cikk említi a főherceg nevét.
- 16 „Meghívattatt oda F. M. Sz Hertelendi Gábor Ő Excellentiája, a ki ezen Regimentnek alkotója, első Őbesteré, és igaz Attya volt. Az Ősz Bajnok érzékeny szívvel nézte tsemétjét és anyai nyelvünkön, mellynek hangján őket számtalanszor a győzelemre vezette, most a vitézség jutalmának háladatos szívtel való elfogadására ébresztette.” *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816, I/39, 306–307 (május 15.).
- 17 „Ő Királyi Fő Herczegsége Ferdinand Fő Herczeg lóháton érkezett oda Magyar Generális öltözetben, a Generálisok és Fő Tisztek késérték.” *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816, II/17, 131 (aug. 28.). Vö. *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816, II/8, 57 (július 27.).

- 18 „a Királyi Fő Herczegségét Nemes Borsod Vármegye részéről a’ Diós-Györi Uradalomhoz tartozó Cameralis Vendég-fogadóban a végre kitsínosított szobákban egy jeles Deputatio Magyar nyelven illendő tisztelettel köszöntötte, és Ő Királyi Fő Herczegsége ugyanazon Nyelven ezen Deputatio köszöntését elfogadni méltóztatott volna.” *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817, I/39, 309 (május 14.). „Szokott nyájassággal magyar nyelven méltóztatott a’ Fő Herczeg meg hálálni a Vármegyének ezen tiszteletét”. *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817, II/29, 226 (okt. 8.).
- 19 *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817, II/29, 226 (okt. 8.).
- 20 A rendi költészet sajátos típusát alkotó beiktatási költészethez lásd: Vaderna 2017, 93–121.
- 21 Az első két alkalommal a nemesi felkelés alakulatai harcra kész állapotba kerültek, ám a harci események hamarabb véget értek, mint mielőtt bevethették volna őket. 1805-ben még eddig sem jutottak, 1809-ben viszont – egyetlen alkalomként a napóleoni háborúkban – az emlékezetes győri csatában valóban harcoltak a francia seregekkel. A napóleoni háborúk inszurrekcióiról lásd: Vizi 2018.
- 22 „Verses laudációk tucajtjai kapcsolódnak a vármegyei inszurrekciós ceremóniákhoz: a zászlószenteléshez, az eskütételhez, a táborba vonuló, illetve onnan hazatérő felkelők búcsúztatásához és fogadásához.” Porkoláb 2015, 195.
- 23 Ez alól részben Hertelendy Gábort említhetjük kivételként, aki 1809-ben „a felkelő sereg Tiszán inneni kerületének egyik dandárparancsnoka lett.” Réfi 2005, 45. Mindazonáltal Hertelendy sem a felkelő sereg élén véghez vitt tettei alapján nyerte el hírnevét.
- 24 Porkoláb 2015, 193.
- 25 Ennek legfőbb elemeiről – köztük a hun-magyar rokonsággal – és kialakulásáról lásd Szűcs Jenő alapvető munkáját, különösen: Szűcs 1984, 92–95.
- 26 Berzsenyi Dániel: *Herczeg Eszterházy Miklóshoz, midőn a’ Szombathelyi táborban commandérozá a’ Nemességét*. A vers szövegét lásd: Merényi 1979, 10–13.
- 27 Szilágyi 1994, 11–20.
- 28 „A serkentésnek és a magasztalásnak ez a genealogikus toposza azt az elvárást fejezi ki, amely szerint az inszurgenseknek méltóvá kell válniuk bajnok őseikhez. A dicsőséges múltat – Árpád mellett – számos vitéz előd testesíti meg az inszurrekciós panteonban: Attila (Etele), Álmos, Töbötöm (Tuhutum) és Lehel vitézek, Mátyás király, valamint a törökellenes harcok hősei, Hunyadi János, Kinizsi Pál, Kemény János és Zrínyi Miklós.” Porkoláb 2015, 208–209.
- 29 Porkoláb 2015, 205.
- 30 Császár 1909, 6.
- 31 Császár 1909, 6.
- 32 Vaderna 2017, 91–92.
- 33 Erről lásd: Bíró 1998, 161–189.
- 34 Keresztury–Tarnai 1960, 9–87.
- 35 Keresztury–Tarnai 1960, 11–12.
- 36 Batsányi művéről lásd: Bíró 1998, 173–175.
- 37 Mezei 1958, 15–17.
- 38 Losontzi 1773.
- 39 Dienes-Ugrai 2013, 91.
- 40 Dugonics András *Etelka* című regényében összhangba próbálja hozni a hun és a finnugor rokonságot. Bíró 1998, 178–180.
- 41 Mikos 2010, 52.
- 42 A 18–19. század fordulójának különböző nemzeti identitásváltozatairól lásd: Bíró 2005. *A natio Hungarica* fogalmáról lásd Bíró 2005, 582–583. A különféle etnikai és nemzeti identitástudatok alakulásáról lásd még Szűcs Jenő tanulmányát: Szűcs 1984, 189–280.
- 43 Bíró 1998, 174–175.
- 44 Vaderna 2017, 48–87.
- 45 Vaderna Gábor erre a gondolatmenetre fűzi fel Sebestyén Gábor életművének ismertetését könyve összegző fejezetében, amikor bemutatja, hogy Sebestyén életműve hogyan kapcsolódik a rendi költészet különböző formáihoz, a közköltészethez, az érzékenységhöz és a bárdköltészethez: Vaderna 2017, 457–502.
- 46 A dicsőség nem csupán a győztesé volt, hanem családjáé és városáé is. Lásd erről Aimé Puech megállapításait Pindaros-kiadásának bevezetőjében: Puech 1949, 9–10.
- 47 Pindaros esetében is voltak további eszközök: „Statues and other kinds of dedication, set up at the sanctuary where the victory was won, or in a sanctuary or public place in or near the victor’s hometown, could serve the same purpose”, Nicholson 2022, 49.
- 48 „If, then, athletic victory seems like a cultural anchor in Pindar’s odes, that is the odes’ achievement, rather than describing universal values, the odes promoted the values of their patrons by making them seem universal. The value of athletic victory was contested, and each ode had two jobs: to praise the specific victory and to establish the value of the whole institution of athletics.” Nicholson 2022, 48.
- 49 Vaderna 2017, 53–57.
- 50 „Some were much less impressed by athletic victory, and questioned whose interests it served. Xenophanes, one of the late archaic period’s great intellectual iconoclasts, complained that even those who won the most prestigious events at the most prestigious games did not make a city »better governed« or »fatten the city’s storehouses« (fr. 2.19–22 W).” Nicholson 2022, 47.
- 51 Erre jó például szolgálnak azok a közköltészet körében ránk maradt katonanékek, amelyek a katonaelet árnyoldalait tárják elénk. Lásd: Csörsz Rumen–Küllös 2013, 160–211.
- 52 „Sur les circonstances dans lesquelles la victoire a été remportée, il est très bref. Il ne cherche pas, comme le feront plus tard les Alexandrins, à intéresser les amateurs de sport par une description technique des épreuves.” Puech 1949, 10.
- 53 „Feltűnően hiányoznak viszont az inszurrekciós költeményekből a tényleges harci eseményekre, az adott politikai és katonai kontextusra történő utalások. A lelkesült szerzők az általánosság magas fokán zengik a bajnoki erényeket.” Porkoláb 2015, 196.
- 54 „The basic ideological maneuver of these poems is to liken the achievement of the victor to the achievements of past heroes by linking a mythical narrative to the present context through proverbs, or gnomes, and verbal and thematic echoes. The poems were typically commissioned by the victor or a family member for performance by a chorus on his return from the games. [...] The precise venues for performance depended on the norms of the local community, as well as the patron’s influence, but existing local cults were likely often appropriated as venues for performance, by aristocrats as well as tyrants.” Nicholson 2022, 48.
- 55 Lásd például a VII. olympiai ódát, amelyben Pindaros Diagoras, egy rhodosi boksoló sikerei kapcsán a sziget történetével kapcsolatos mítoszokat mesél el, miközben kitér Diagoras nemzetiségére is. Vö. Puech 1949, 87–92.
- 56 Érdekes példákat hoz erre: Duplouy 2006, 56–64. Mint megállapítja: „Dans la mentalité grecque, le nombre absolu d’ascendants ne semble toutefois pas avoir été aussi important que la valeur individuelle de chacun d’eux et surtout du fondateur de la lignée.” Duplouy 2006, 57.
- 57 „Quand elle n’éclate pas assez dans les vainqueurs qu’il célèbre, il va la chercher dans leurs aïeux, dans leur patrie, dans les instituteurs des jeux, partout où il en reluit des rayons qu’il a le secret de joindre à ceux dont il couronne ses héros...” Barthélemy 1798, III, 275. – „Ha meg nem villámlik eléggé a’ magasztalt vitézekben; őseikben, hazájában, a’ játékok felállítójában, keresi azt mindent a’ hol azon sугárok megfénylenek, melyeket ő oly mesterséggel tud hērőssi koszorújába fenni; midőn meglátja azokat, nincs’

- többé eszén, semmi sem tartóztathatja-meg ötet, fényjeket a' nap fáklyájához hasonlítja..." Barthélemy 1820, III, 210–211.
- 58 Tóth Ramlert idézi: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 510.
- 59 Ramler 1756–1758, III, 37.
- 60 A káté formájában megfogalmazott szöveg így sorolja föl a hét vezért: „K[érdés:] Kik voltak a Magyaroknak első Vezérei? F[elelet:] Hét fő Kapitányok: Árpád, Gyula, Kúnd, Szabolts, Ürs, Leel, és Verboltz, mint nevezi Turótzius.” Losontzi 1773, 93.
- 61 Fodor 2015.
- 62 Az *Acta Sanctorum* jezsuita szerzetesek hatalmas vállalkozása volt, amely az egyházi év naptára szerinti rendben mutatta be a szentek életét. Az első, január elejét magában foglaló kötet 1643-ban jelent meg, hogy aztán közel 300 év múlva, 1940-ben fejeződjön be a sorozat a decemberi szenteket tárgyaló 68. kötet publikálásával. Az 1969 előtt április 11-én ünnepelt Leó pápa életét is tartalmazó 10. kötet (a második az áprilisi szentekről) 1675-ben jelent meg először.
- 63 Fodor 2015, 43.
- 64 Losontzi 1773, 79.
- 65 Ez a fordulat Tóth jegyzete szerint Korinnától származik: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 452. Ez azonban nyilvánvaló képtelenség, hiszen Korinna Pindaros kortársa volt. A 18–19. század fordulójának görög versantológiáiban Érinna neve alatt hozták a szófordulat forrásául szolgáló görög sapphói ódat. Lásd például itt: Pote 1789, 184. és itt: Brunck 1785, I, 59. Talán a név hangzása miatt keverte össze Tóth a két költőt. Friedrich Gottlieb Welcker eredetileg 1817-ben megjelent tanulmánya aztán megkérdőjelezte Érinna szerzőségét. Welcker 1845, 160–161. Ma Melinno műveként tartják számon ezt a szöveget, lásd például Bowra elemzését: Bowra 1957.
- 66 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 509–521.
- 67 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 509. Ungvárnémeti Tóth az olasz irodalmár megállapítását minden bizonnyal nem az eredeti szövegből, hanem François Arnaud *Lettre sur les oeuvres et la vie de Chiabrera, poète lyrique italien* című írásából (Arnaud 1804) vette át, amelyből a szerzőt is megnevezve a következő oldalon szó szerint idéz. Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 510. A Gravina-idezetet Arnaud-írásában lásd: Arnaud 1804, 56.
- 68 Adorjáni 2015, 17; Highet 1976, 224–225.
- 69 Ezt a képet a szöszedet szerint a más helyeken is idézett anakreóni dalokból merítette: Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 458. Vö. Anacreonthea, fr. 24, 4. Campbell 1988, 194.
- 70 Réfi 2005, 48. Csörsz Rumen – Küllös 2013, 447.
- 71 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 382.
- 72 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 382.
- 73 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 453.
- 74 Elischer–Fröhlich 1901.
- 75 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 520
- 76 Hasonló módszert láthatunk Gabriello Chiabrera Pindaros-utánzataiban is: „They are all composed in stanzas of six, eight, ten, and sometimes more than ten lines. The lines are uneven in length sometimes having three beats, or four, or five. The rhymes are unevenly distributed: a typical pattern being abab cddc efef. So both rhythm and rhyme are irregularly balanced; but the pattern struck out in the first stanza is carefully preserved in all the others. The general effect is therefore quite like that of Pindar’s odes, except that the turning triadic movement of the dance is lost. The few triadic poems run in shorter, simple stanzas.” Highet 1976, 235.
- 77 Bolonyai–Merényi–Tóth 2008, 380.
- 78 Hermann Pindaros metrikáját értelmező és kommentáló munkája Heyne Pindaros-kiadásának III. kötetében található. Hermann 1798.
- 79 A metrikai sémát lásd: Hermann 1798, 328.
- 80 Porkoláb 2015, 202.

Bibliográfia

- Adorjáni Zs. 2015. „A Pindaros-kép változása az antikvitásban és az újkorban”: *Studia Litteraria*, 54/1–2, 9–17.
- Arnaud, F. 1804. „Lettre sur les oeuvres et la vie de Chiabrera, poète lyrique italien”: F. Arnaud – J.-B. Suard (szerk.): *Variétés littéraires, recueil de Pièces, tant originales que traduites...* Paris, 54–63.
- Barthélemy, J.-J. 1798. *Voyage de jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu de quatrième siècle avant l’ère vulgaire*, Paris, L’An VII [1798], I–VII.
- Barthélemy, J.-J. 1820. *Az ifju Anacharsis útazása Görög-Országban. A’ bévétí időszámítás előtt a’ negyedik Század közepén*. Ford. Deák-Filip S. Kolozsvár.
- Bíró F. 1998. *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Budapest.
- Bíró F. 2005. „Nyelv, »tudományok«, nemzet. Vázlat a felvilágosodás egyik sajátosságáról”: *Holmi* 18/5, 580–594.
- Bolonyai G. – Merényi A. – Tóth S. A. (szerk.) 2008. *Ungvárnémeti Tóth László művei*. Budapest.
- Bowra, C. M. 1957. „Melinno’s Hymn to Rome”: *The Journal of Roman Studies* 47/1–2, 21–28.
- Brunck, R. F. (szerk.) 1785. *Analecta veterum poetarum graecorum I*. Argentoratum. [Strasbourg]
- Campbell, D. A. (szerk.) 1988. *Greek Lyric II. (Anacreon, Anacreonthea, Choral Lyric from Olympus to Alcman)*. Cambridge–London.
- Császár E. 1909. *Az utolsó nemesi felkelés a magyar irodalomban*. Győr.
- Csörsz Rumen I. – Küllös I. (szerk.) 2013. *Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete. 3/A. Történelem és társadalom*. Budapest.
- Dienes D. – Ugrai J. 2013. *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak.
- Duplouy, A. 2006. *Les prestiges des Élités. Recherches sur les modes de reconnaissance sociale en Grèce entre les xe et ve siècles avant J.-C.* Paris.
- Elischer J. – Fröhlich R. (szerk.) 1901. *Szótára Homeros két eposához iskolai használatra*. Budapest.
- Fodor K. D. 2015. „I. Leó pápa és Attila hun király találkozása – eredet és legenda”: Fodor B. – Galambos I. (szerk.): *Hunok a történelemben és a hagyományokban*. Budapest, 35–49.
- Hermann G. 1798. „Commentatio de Metris Pindari”: Ch. G. Heyne (szerk.): *Pindari Carmina*, vol III. pars I: *Carminum Pindaricorum Fragmenta et Godofredi*. Göttingen, 177–356.
- Highet, G. 1976. *The Classical Tradition. Greek and Roman Influence on Western Literature*. Oxford.
- Keisz Á. 2023a. „Az ógörög zsenyéktől a Pindaros-imitációkig. Ungvárnémeti Tóth László görög verseinek keletkezéstörténete”: *Irodalomtörténeti Közlemények* 127/3, 296–331.
- Keisz Á. 2023b. „Hermina emlékére. Pindaros-imitáció és alkalmi költészet Ungvárnémeti Tóth László Hermina-ódájában”: *Irodalomismeret* (megjelenés alatt).
- Keisz Á. 2024. „A tükörben Pindaros. Az újkori Pindaros-utánzás dilemmái és Ungvárnémeti Tóth László Pindaros-képe”: Dobos B. – Juhász D. – Kárpáti B. – Kerti A. E. (szerk.): *Mathéma. Ókortudományi és recepciótörténeti tanulmányok III*. Budapest. (megjelenés alatt)

- Keresztury D. – Tarnai A. (szerk.) 1960. *Batsányi János összes művei* II. Prózai művek I. Budapest.
- Losontzi I. 1773. *Hármas kis tükör*. Pozsony.
- Merényi O. (szerk.) 1979. *Berzsenyi Dániel költői művei*. Budapest.
- Mezei M. 1958. *Történelemszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*. Budapest.
- Mikos É. 2010. *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. Budapest.
- Nicholson, N. 2022. „Commemorating the Athlete”: L. Swift (szerk.): *A Companion to Greek Lyric*. Hoboken, 47–61.
- Pote, T. (közread.). 1789. *Poetae Graeci: sive selecta ex Homeri Odyssea, Hesiodo, Theocrito, Callimacho ... in Usum Regia Scholae Etonensis*. Eton.
- Porkoláb T. 2015. „Szempontok a francia háborúk inszurrekciós költészetének textológiai és filológiai vizsgálatához”: Czifra M. – Szilágyi M. (szerk.): *Textológia – filológia – értelmezés. Klasszikus magyar irodalom*. Debrecen, 191–214.
- Puech, A. (szerk.) 1949. *Pindare 1949. Olympiques* (Tome I). Paris.
- Ramler, K. W. 1756–1758. *Einleitung in die Schönen Wissenschaften, Nach dem Französischen des Herrn Batteux, mit Zusätzen vermehret von K. W. Ramler*. I–IV. Lipcse.
- Réfi A. 2005. „Egy legendás vasi huszár. Hertelendy Gábor, 1742–1820”: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 32/4, 36–52.
- Szilágyi F. (szerk.) 1994. *Csokonai Vitéz. Mihály. Költemények 4. (1797–1799)*. Budapest.
- Szűcs J. 1984. *Nemzet és történelem*. Budapest.
- Tóth S. A. 2001. *Az istenülés dicsősége. Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*. Szeged.
- Ungvárnémeti Tóth L. 1818a. *Görög versei Magyar tolmácsolattal*. Pest.
- Ungvárnémeti Tóth L. 1818b., „A’ Költő remekpéldáiról, különösen Pindárról, ’s Pindarnak Versmértékéről”: *Tudományos Gyűjtemény* 2/6, 54–89.
- Vaderna G. 2017. *A költészet születése. A magyarországi költészet történetének társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*. Budapest.
- Vizi L. T. 2018. „A napóleoni ármádia elleni magyar nemesi felkelés az 1796 és 1805 közötti koalíciós háborúkban”: *Honvédségi Szemle* 146/6, 166–178.
- Welcker, F. G. 1845. *Kleine Schriften*, II. Bonn.